

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2022.97.6>

УДК 811.161.2

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛІНГВОФОЛЬКЛОРИСТИКА: ГРАНІ ДОТИЧНОСТІ

БЕЦЕНКО

Тетяна Петрівна,

доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
української мови і літератури,
Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С. Макаренка,
вул. Роменська, 93, м. Суми, 40021;
e-mail: tpb2016@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1936-6673

Tetyana

BETSENKO,

doctor of philological sciences,
professor, Professor of the Department
of Ukrainian Language and Literature,
Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko;
93 Romenska St., Sumy, 40021, Ukraine;
e-mail: tpb2016@ukr.net

У статті засвідчено вплив мови усної творчості на розвиток стилістичної системи української мови, зокрема колоритно-стилістичних різновидів мови; актуалізовано твердження, що народнописенність – це стилістична категорія.

Спостережено зв'язки лінгвістичного усного словеснознавства з усіма розділами стилістики. Зафіксовано використання стилістичної термінології у процесі аналізу мови текстів усної народної словесності. Незаперечним є вплив усної народної словесності на розвиток художнього стилю української мови.

Ключові слова: лінгвостилістика, лінгвістичне уснословеснознавство, лінгвофольклористика, мова фольклору, стиль.

Українські вчені скеровують увагу на інтегративний підхід у сучасній лінгвостилістиці як галузі наукових знань. Зокрема, академік НАН України С.Я. Єрмоленко у статті «Сучасна лінгвостилістика в інтегративній науковій парадигмі» означила суттєву й основоположну тезу про зміну наукової парадигми лінгвостилістичних досліджень в україністиці, обґрунтувала інтегративні підходи до визначення основних категорій стилістики і стилю, у зв'язку з цим вказала на необхідність застосування нових методів інтерпретації художніх текстів та наголосила на ролі лінгвостилістики у вихованні мовної особистості.

Висловлені ідеї визначають сутність нових підходів у вітчизняній лінгвостилістичній науці.

На часі, як наголошує С.Я. Єрмоленко, інтегрування лінгвостилістики з *усною народною словесністю* – лінгвістичним уснословеснознавством. Означений підхід представлений у працях С.Я. Єрмоленко, А.М. Поповського, Л.С. Козловської, Н.О. Данилюк, А.К. Мойсієнка, С.П. Бибик, Л.І. Мацько, Я. Гарасима, С.А. Шуляк, О.О. Маленко, О.М. Кузьменко та ін. Витоки його сягають наукових студій О.О. Потебні, М. Сумцова, І.Я. Франка, Ф. Колесси, О.І. Дея, С.Й. Грици.

Лінгвістичне уснословеснознавство, або лінгвофольклористика (лат. мова та англ. народна мудрість), – «міждисциплінарна наука, що вивчає *мову фольклорних творів*, передусім лексику, фразеологію, синтаксис, символи, їх трансформацію в письменстві; її основи закладені працями О.О. Потебні, П.Г. Житецького, розвинуті у студіях О.І. Дея, С.Я. Єрмоленко та ін. Дисципліна пов'язана з поетикою усної творчості та з історією літературної мови» [Літературознавча енциклопедія 2007, 1: 558].

Нині актуалізоване також поняття «мова фольклору», що потрактовуване як «мова жанрів народнопоетичної творчості, в якій відображений досвід колективної творчості певного етносу чи нації, втілений у морально-естетичних моделях, художніх традиційних формулах (типові зачини та кінцівки народних казок чи дум, постійні епітети, тавтологічні звороти тощо). Мову фольклору вивчають лінгвофольклористика, історія поетики, семіотика письменства, літературознавство» [Літературознавча енциклопедія 2007, 2: 60].

Отже, *лінгвістичне уснословеснознавство* (лінгвофольклористика) як міждисциплінарна галузь гуманітарної (філологічної) науки покликане студіювати різномірні особливості мовноструктурної, мовностилістичної, художньо-образної організації текстів усної народної творчості; закономірності фольклорного стилетворення; мовностильову будову фольклорного різновиду художньої творчості як колективної естетичної інтелектуальної діяльності етномовців [Беценко 2016].

Зазначимо, що в мовознавстві існує думка, що лінгвофольклористика деякою мірою входить до складу стилістики мови,

пор. судження: стилістика мови художньої літератури (стилістика художнього мовлення) охоплює поетичну стилістику (поетику) й «частково лінгвофольклористику – вчення про мову усної народної творчості з погляду внутрішньої мовної структури, функцій фольклорних формул, характерних для різних жанрів тощо» [Основні лінгвостилістичні поняття і категорії 2015: 150]. Таким чином, дискусійним може видатися питання про те, чи лінгвофольклористика є самостійною наукою, чи галуззю, що входить до складу стилістики мови.

Які ж межі дотичності лінгвостилістики та лінгвістичного унословеснознавства? Чи існують вони? Що інтегрує означені лінії наукових студій?

1. Поняття стилю – те, що об'єднує ці напрями досліджень.

Як відомо, «стиль – різновид творчої мовної діяльності, тип мовомислення, мовної поведінки в різних колективно усвідомлених ситуаціях спілкування. У центрі розуміння динамічної моделі стилю – людина, яка і породжує, і сприймає (декодує) стильові різновиди мови» [Єрмоленко 1999: 272].

Усна народна творчість – доволі широка галузь мовотворчої діяльності, що представлена низкою жанрів календарно-обрядової творчості (зимового, весняного, літнього, осіннього циклів), родинно-обрядової творчості (весільна обрядовість, похоронна обрядовість (голосіння) та ін.), героїчного епосу (билини, думи, історичні пісні), ліричних пісень (родинно-побутові, суспільно-побутові, танкові пісні та ін.), казкової прози, історичної прози (легенди, перекази, народні оповідання), пареміографії, дитячого фольклору (колискові, забавлянки та ін.) [Лановик, Лановик 2006].

Мова кожного жанру відзначається своєрідністю. Так, мовна організація текстів дум і пісень, легенд, переказів і казок, замовлянь – різні. Хоча є те, що споріднює їх. Спостереження за мовно-стильовою, мовно-стилістичною організацією текстів народної творчості, інші чинники (як-от – сфера спілкування, наприклад) дають підстави для розмірковувань про самостійність, окремішність фольклорного різновиду в стильовій системі мови. Тому цілком справедливо і слушно, що «у широкому розумінні стильовим різновидом української мови є також мова

фольклору. Цим поняттям об'єднується мова різних фольклорних жанрів, у яких закладено естетичне сприймання народного слова, його емоційно-експресивний зміст. Фольклорний різновид української мови певною мірою визначає характер художнього стилю щодо функціонування у ньому типових фольклоризмів, стилізації народної оповіді тощо» [Єрмоленко 2000].

Засвідчений вплив мови усної творчості на розвиток стилістичної системи української мови. Це питання, вважаємо, ще недостатньо вивчене. Наприклад, відоме виокремлення **колеритно-стилістичних різновидів мови**, з-поміж яких звертаємо увагу на колорити розмовності, фольклорності, пісенності, що пов'язані з усною народною творчістю. *Колорит* – «це певна тональність тексту, яка закладається мовцем із метою викликати у слухача відповідний настрій, емоції, тон спілкування» [Мацько та ін. 2003: 207], колорит також осмислюється як «стилістичне забарвлення (тональність, реєстр) висловлення, тексту, орієнтоване на його суб'єктивно-оцінне сприймання, на потребу викликати певні емоції, настрої у читача, слухача» [Єрмоленко 2012: 154]. Наприклад, не можемо не помітити, що поетичному творові А. Малишка «Рідна мати моя» притаманний колорит *народнопісенності*. Колорит розмовності, скажімо, у лінгвостилістиці досліджує С.П. Бибик [Бибик 2010], колорит фольклорності на прикладі аналізу мови творів М. Стельмаха – Л.С. Козловська та ін. Ще потребує докладних аналітичних студій питання про різнорівневі мовні засоби реалізації колориту фольклорності в художній літературній практиці. Наведемо для зразка один лише мінітекст: *Калино-малино, / Ряснес деревице! / Хто ж тебе пригорне, / Дівчинонько-серце? / Тяженько здихнула, / Дівчинонька каже: / «Той мене пригорне, / Хто косу зав'яже!..»* (С. Руданський, «Калино-малино»).

Учення про **мовно-естетичні знаки української культури** (С.Я. Єрмоленко) теж апелює до глибин мови усної народної творчості. *Мовно-естетичні знаки* – «різнорівневі мовні одиниці, до яких належать слова-поняття, приказки, прислів'я, крилаті вислови, фразеологізми, афоризми, рядки із творів художньої літератури» [Єрмоленко 2009: 7]. Напр., *калина, степ, тополя, козак, гетьман, Січ, Дніпро, діброва* та ін.

Рушник, вишневий садок, поріг хати, пісня, криниця – ті етнознакові поняття, мовно-естетичні універсалиї, що формують ядро поетичного ідіолекту В. Голобородька:

*Ще соромитися, як рушникові на стіні,
ще в цноті бути першою за розквітлу гілку,
ще надіятися на фіолетові півмісяці,
почеплені у вуха замість сережок,
та вже не вийти у вишневий садок, щоб
сховатися,
хоч би й одягтися у білу сукенку,
і в сніги не вийти,
як через поріг із хати,
яку навиворіт вивертають піснями,
а тільки заміж вийти.
І вже потім шукати у криниці дно*

(В. Голобородько, «Наречена»).

У лінгвостилістиці часто послуговуються поняттям стилізація фольклорного тексту. Стилізація – це «стилістичний прийом наслідування; свідоме насичення тексту ознаками певного стилю, жанру, характерними для відповідної епохи, етнографічно-діалектного чи соціального середовища, індивідуально-авторської стильової манери мовлення»; виокремлюють фольклорну стилізацію – використання фольклорних жанрів і фольклоризмів [Основні лінгвостилістичні поняття і категорії 2015: 147]. Наприклад, зразком фольклорної стилізації може бути такий текст:

*За шуміла дубровонька, листом за шуміла,
Затужила дівчинонька, серцем затужила.
Тужить нічку, тужить нічку, тужить і день білий,
Бо із війни за три роки не вертає милий.
...Свої чорні за миленьким видивила очі.
Ой ходила, ой бродила зимами, літами,
Витоптала биту стежку білими ногами*

(М. Шашкевич, «Вірна»).

Помітними у творі є різнорівневі мовні одиниці (лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні), а також змістово-тематичні, запозичені з фольклорного, народнопісенного середовища й актуалізовані в авторському дискурсі.

Фольклорна стилізація – плідно використовуваний у художній мовно-літературній практиці прийом, але ще не описаний, не вивчений повною мірою. У лінгвостилістиці відповідно утвердилася *народнописанність* як стилістична категорія.

Отже, лінгвостилістику та лінгвістичне уснословеснознавство споріднює мовно-естетична, мовно-змістова, мовно-літературна царини національної словесної творчості.

2. Зв'язки лінгвістичного уснословеснознавства з розділами стилістики.

Лінгвістичне уснословеснознавство (лінгвофольклористика) корелює з усіма розділами стилістики. З *практичною стилістикою* споріднює пошук, обґрунтування вибору мовних форм фольклорного спілкування в різних ситуаціях (чому, скажімо, у думках спостережено потяг до використання періодів, у казках, думках – ретардаційних прийомів у побудові оповіді, у замовляннях – формул неможливого). З *теоретичною стилістикою* єднає аналіз понять фольклорного стилю, стилістичної системи мови уснословесної творчості, визначення сутності стилістичних категорій у фольклорному континуумі (наприклад, категорії епічності, стильового і стилістичного), встановлення диференційних ознак стилю фольклору, вчення про виражальні мовні засоби народної творчості та багато ін.

Поняття *рівневої стилістики*, або *стилістики мовних засобів* (фоностилістики, стилістики лексико-фразеологічних, морфологічних, синтаксичних засобів), застосовуване для аналізу мови текстів народної творчості, передбачає вибір, перелік мовних одиниць (лексичних, морфологічних, синтаксичних, словотвірних), які виконують певні стилістичні функції, мають стилістичне значення чи набувають його. Наприклад, дослідження лексичної організації народних пісень, спостереження за синтаксисом народних казок, аналіз словотвірних засобів (складних слів, зменшено-пестливих одиниць) у текстах народної творчості.

Лінгвістичне уснословеснознавство пов'язане зі *стилістикою індивідуального мовлення*, «орієнтованою на дослідження закономірностей і мовних ресурсів індивідуальних стилів майстрів художнього слова», – для осмислення ролі фольклорної стихії у формуванні ідіолекту письменника, його мовної

особистості як митця; *стилістикою тексту*, спрямованою на аналіз специфіки текстової організації творів народної словесності; *стилістикою декодування*, «яка вивчає сприйняття й розуміння адресатом стилістичного навантаження тексту, стилістичних фігур і їхнього поєднання», – для усвідомлення бази фольклорного джерела у стилістиці мови, для пізнання фольклорного начала як основоположного у творенні індивідуального стилю; для виявлення різнорівневих мовних одиниць, що є знаковими для фольклору, національної поетичної системи і встановлення їхнього змістово-символьного, емоційно-експресивного наповнення, здатності формувати відповідну естетику, настроєність тексту; з *історичною стилістикою*, «підґрунтям якої була історична поетика О. Веселовського, О. Потебні», що в свою чергу базується на основі фольклорної поетики [Селиванова 2010: 693–694].

Отже, лінгвостилістику та лінгвістичне уснословеснознавство єднає внутрішній зв'язок, що пронизує всі розділи стилістики мови.

3. Використання стилістичної термінології в аналізі мови текстів усної народної словесності.

Досвід засвідчує, що лінгвістичне уснословеснознавство активно послуговується термінологічним апаратом стилістики, зокрема, такими термінами, як «стилістичне забарвлення», «стилістичне значення», «стилістична оцінка», «стилістична семантика», «стилістичні засоби мови», «стилістична тональність», «стилістична функція», «стилістичний ефект», «стилістичний колорит», «стилістично забарвлені мовні одиниці», «стилістично марковані засоби мови», «стилістично нейтральні мовні засоби» та ін.

Водночас у стилістиці використовують своєрідні ремарки щодо характеристики мовних одиниць, джерел їх виникнення, що сягають меж лінгвістичного уснословеснознавства: «народнопоетичне», «народнопісенне», «фольклорне» тощо. У лінгвостилістичній галузі також є багато термінів, уживаних на позначення *фактів мови усної народної творчості*: усталена фольклорна формула, усталене порівняння, усталені формули, фольклоризми, фольклорна лексична норма, фольклорна норма, фольклорна формула, фольклорний фразеологізм,

фольклорне слово, фольклорний епітет, фольклорний символ, фольклорний синонімічний ряд, фольклорні асоціації, формула пісенного тексту, формули-зачини, формули-кінцівки, народнопісенна норма, народнопісенна образність, народнопісенна поетика, народнопісенна мова, народнопісенне порівняння, народнопісенне слово, народнопісенний символ, народнопісенний словник, народнопісенні мовні знаки та ін.

Отже, лінгвостилістику та лінгвістичне уснословеснознавство споріднює спільна термінологія.

4. Вплив усної народної словесності на розвиток художнього стилю української мови.

Філологи ХІХ–ХХІ ст. визнають, що усна народна творчість є основним джерелом виникнення і розвитку художнього стилю української мови – П.Г. Житецький, І.І. Огієнко, Л.А. Булаховський, І.К. Білодід, В.С. Ващенко, А.П. Коваль, С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько, Н.О. Данилюк та ін.

Усна народна словесність – плідне джерело становлення, збагачення індивідуально-авторської творчості. Відомо, яку ключову роль відіграла усна народна словесність у формуванні ідіостилію Т. Шевченка, П. Куліша, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Франка, Лесі Українки, Ю. Федьковича, Л. Глібова та ін. Свідченням впливу фольклору на індивідуально-мовну практику митців може слугувати художньо-мовна творчість М. Стельмаха, П. Тичини, О. Олеся, А. Малишка, І. Драча, Б. Олійника, В. Симоненка, І. Калинця, І. Малковича, В. Голобородька та багатьох інших письменників. Жоден з митців не оминає народнопоетичних образів, мотивів, усталених конструкцій. Напр.: *Під вікном калина хитається, / під вікном дівчина усміхається. / Калина вся біла – цвіте, / дівчина вся біла – цвіте. / Ішли хлопці біля калини, / ішли хлопці біля дівчини. / Обламали хлопці калину* (В. Голобородько, «Купальський мотив») – тут і назва твору вказує на народнопісенне джерело, і образи-знаки – *дівчина, калина (калина цвіте, обламали калину)*, і змістова лінія.

Усну словесність справедливо вважають одним із джерел творення нової української літературної мови. Таку думку висловила С.Я. Єрмоленко в монографії «Мова фольклору і літературна мова» (1987), продовжила Н.О. Данилюк: «Загально-

визнано, що фольклор став одним із витоків нової української літературної мови на народній основі» [Данилюк 2010: 71].

Означене не вичерпує меж дотичності двох царин філологічної науки, а, сподіваємося, скерує на нові пошуки.

Отже, лінгвостилістика і лінгвістичне уснословеснознавство – взаємопов'язані галузі, що тісно контактують, взаємодіють, збагачуючи одна одну.

Беценко Т.П. Лінгвофольклористика в парадигмі сучасної філологічної науки. *Образне слово Луганщини: матеріали XV Всеукраїнської наук.-практ. конф. ім. Віктора Ужченка (29 квітня 2016 р., Старобільськ)*. Вип. 15. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. С. 41–52. URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/154465/1/Т.П.Беценко>

Бибик С.П. Оповідність в українській художній прозі. Київ – Луганськ, 2010.

Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні. Луцьк, 2010.

Єрмоленко С.Я. Лінгвостилістика в контексті загального мовознавства. *Мовознавство*, 2017, № 4. С. 20–27. URL: https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=879

Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ, 2009.

Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. Київ, 1999.

Єрмоленко С.Я. Сильові різновиди української мови. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um106.htm>

Єрмоленко С.Я. Українська лінгвостилістика: основні поняття, напрямки й методи дослідження. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/reg/1-1.pdf>

Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. Київ, 1987.

Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість. Навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2006.

Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: Академія, 2007.

Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник. Київ, 2003.

Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога). Укладач І.І. Коломієць. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015.

Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010.

Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. За ред. С.Я. Срмоленко. Київ: Либідь, 2001.

REFERENCES

Betsenko, T.P. (2016). Linguistics in the paradigm of modern philological science. *Figurative word of Luhansk region: Materials of the 15th All-Ukrainian scientific and practical conference named after Viktor Uzhchenko* (April 29, 2016, Starobilsk). Vol. 15. Starobilsk: Publishing House of Taras Shevchenko LNU, pp. 41–52. URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/154465/1/T.P.Betsenko> (in Ukr.).

Bybyk, S.P. (2010). Narrative in Ukrainian fiction. Kyiv – Luhansk (in Ukr.).

Danylyuk, N. (2010). Poetic word in the Ukrainian folk song. Lutsk (in Ukr.).

Kolomyiets, I.I. (Ed.). (2015). Basic linguistic-stylistic concepts and categories (Philologist's dictionary-handbook). Uman: VPTS "Vizavi" (in Ukr.).

Kovaliv, Yu.I. (Ed.). (2007). Literary encyclopedia: in 2 vol. Kyiv: Akademiia (in Ukr.).

Lanovyk, M.B., Lanovyk, Z.B. (2006). Ukrainian oral folk art. Kyiv: Znannia-Pres (in Ukr.).

Matsko, L.I. and others. (2003). Stylistics of the Ukrainian language: Textbook. Kyiv (in Ukr.).

Selivanova, O. (2010). Linguistic encyclopedia. Poltava (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. (1987). Folklore and literary language. Kyiv (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. (1999). Essays on Ukrainian literature: Stylistics and language culture. Kyiv (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. (2000). Stylistic varieties of the Ukrainian language. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um106.htm> (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. (2009). Linguistic and aesthetic signs of Ukrainian culture. Kyiv (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. (2017). Linguistics in the context of general language studies. *Movoznavstvo*, 4, 20–27. URL: https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=879 (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. (Ed.). (2001). A brief explanatory dictionary of linguistic terms. Kyiv: Lybid (in Ukr.).

Yermolenko, S.Ya. Ukrainian linguistic stylistics: basic concepts, research directions and methods. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/reg/1-1.pdf> (in Ukr.).

Статтю отримано 06.12.2022

Tetiana Betsenko

LINGUISTICS AND LANGUAGE SCIENCE: SIDES OF RELEVANCE

The modern school of Ukrainian linguistic stylistics produces new approaches, formulates new theoretical positions, generates current, relevant directions of research, marks the latest ideas in the field of linguistic stylistic studies, which testifies to the significant achievements of the national linguistic stylistic scientific school in the world continuum. Ukrainian scientists, noting the change in the scientific paradigm of linguistic-stylistic research, direct attention to the integrative approach in modern linguistic-stylistics as a field of scientific knowledge. Justifying integrative approaches to the definition of the main categories of stylistics and style, pointing out the need to use new methods of interpreting artistic texts, they emphasize the role of linguistic stylistics in the education of linguistic personality. The proven emergence of stylistic research into a wider range of linguistic, literary, folkloristic, cultural, social and communication topics is dictated by the scientific and educational demands of our time. At the time of integration of linguistic stylistics with oral folk literature – a linguistic oral lexicologist. Linguistics is the science of language styles, varieties, forms of speech, language means of all levels. Linguistic oral verbal science studies the language of folklore works. Today, in stylistics, the question of the independence of the folk language style remains unsolved. There is an opinion that folklore can be qualified as a separate type of artistic style or, more broadly, as a separate functional style of literary language. The proven influence of the language of oral creativity on the development of the stylistic system of the Ukrainian language (the selection of colorful and stylistic varieties of the language). In linguistic stylistics, folk songs have been established as a stylistic category. The doctrine of linguistic and aesthetic signs of Ukrainian culture (S.Ya. Yermolenko) also appeals to the depths of the language of oral folk creativity.

Connections of linguistic oral word science with all sections of stylistics are observed. The use of stylistic terminology in the process of analyzing the language of texts of oral folk literature is evidenced. The influence of oral folk literature on the development of the artistic style of the Ukrainian language is undeniable.

Key words: linguistic stylistics, linguistic oral linguistics, linguistic folklore, language of folklore, style.